

„Technology education industry study „Language and Literature”. Revealed the concept of the future professional readiness elementary school teacher. The urgency of the course „Technology education industry study „Language and Literature” as one of the ways of technology readiness for future elementary school teachers.

Key words: technologization, educational technologies, professional preparedness of the future elementary school teacher.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2012 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Коротяєв Б. І.

УДК 37.013.42:316.624.3

М. О. Малькова

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема девіантної поведінки дітей – одна з центральних соціально-педагогічних, а також психологічних проблем. Адже якби не було труднощів у вихованні підростаючого покоління, то потреба суспільства в соціальній педагогіці, віковій і педагогічній психології, педагогіці і приватних методиках не була б настільки актуальною. До питань виховання девіантних дітей зараз приковано особливо пильну увагу громадськості, вчених, педагогів. Газети і журнали пістрявлять заголовками і цілими редакційними рубриками: „Кроки шкільної реформи”, „Неблагополучні сім’ї: соціально-педагогічна допомога”, „Особливості молодіжної субкультури і її вплив на нинішнє покоління підлітків”, „Життєві переваги підлітків”, „Увага: безпритульні діти” тощо. Активно обговорюються проблеми дитячої проституції, наркоманії, зниження віку злочинців. Однак, незважаючи на те, що ця проблема саме на теперішній час є дуже актуальною, не можливо сказати, що вона нова. Проблема девіантної поведінки має свою історію, і ми вважаємо за доцільне розглянути її виділивши два історичні періоди: 1) 30-і – 80-і роки ХХ ст.; 2) з 80-х років ХХ ст. до наших днів. Такий підхід надасть цілісну інформацію з цієї проблеми. Біля витоків дослідження проблеми девіантної поведінки дітей і підлітків стояли такі вчені: П. Блонський, П. Бельський, Л. Виготський, В. Кашенко, Г. Фортунатов, В. Куфаєв, А. Лазурський, П. Люблінський, А. Макаренко, Г. Мурашов, В. М’ясищев, П. Ефрусі та ін. У своїх роботах вони аналізували різні сторони проблеми важковиховуваності дітей і відповідно давали різні визначення цього поняття. П. Блонський поняття „важкий школяр” розкривав через ставлення до нього вчителя,

якому важко з ним працювати. Важкі школярі з високим розумовим потенціалом характеризувались відсутністю звички працювати, розбещеністю, невмінням доводити справу до завершення. Усі ці якості є результатом неправильного виховання [2].

Важкі школярі з низьким розумовим потенціалом – це діти й підлітки, які виховуються в поганих соціальних умовах і вродженій ущербності.

Таким чином, П. Блонський з поняттям важковиховуваність пов'язував дитину як „педагогічно важку”, так і таку, яку „важко навчити”, „соціально занедбану”.

Визначаючи важковиховуваність, В. Кашенко та Г. Мурашов підкреслювали, що відсутність правильного виховання породжує ті або інші відхилення в розвитку дитини. Дитина з недоліками характеру – це, перш за все, дитина з викривленими соціальними установками. Відповідно до цього вони виділяли три типи „виняткових” дітей: „нервові” – діти, кинуті батьками напризволяще, травмовані соціальним середовищем; „педагогічно занедбані” – діти, погано підготовлені до школи, не привчені до самостійної роботи, але з нормальним інтелектом; „безпритульні” – діти, які мають батьків, але живуть у важкому соціальному середовищі, де є постійна можливість для отримання фізичної травми.

У цей же період працював видатний радянський педагог-вихователю А. Макаренко, який був упевнений в необмеженій могутності виховної роботи й вважав, що ніяких особливих правопорушників немає – є люди, які потрапили у важке становище. А. Макаренко відзначав, що в роботі з важкими дітьми головною є проблема взаємин дитини з людьми, які її оточують. Тому для кожного педагога надзвичайно важливо в процесі виховання подолати відносини між особистістю й колективом, які склались неправильно.

У своїх дослідженнях Г. Фортунатов показав, що важкий підліток – не „морально-дефективний”, він стає таким унаслідок несприятливих умов життя й виховання. Важка дитина характеризується такими проявами в поведінці, як дратівливість, упертість, які, своєю чергою, сприяють виникненню конфліктів у стосунках з товаришами, учителями. Г. Фортунатов надавав великого значення навколишньому середовищу у формуванні характеру „важкого” підлітка, але разом з тим зауважував, що характер дитини розвивається не стільки під впливом самого по собі навколишнього середовища, скільки під впливом відносин, які склалися в дитини із цим середовищем. Тобто, особливого значення набуває те, що дитина робить у своєму середовищі, чим у ньому цікавиться й чим захоплена. Отже, Г. Фортунатов під важковиховуваністю розумів передусім порушення відносин підлітка із середовищем існування [9].

Л. Виготський вивчав проблему важковиховуваності в широкому розумінні слова. Об'єктом його дослідження були переважно діти й молодші підлітки, розумово відсталі й психічно ненормальні. Його

теоретичні обґрунтування охоплюють різні категорії важковиховуваності молодших підлітків.

Відмітною особливістю досліджень Л. Виготського було те, що він розглядав особистість аномальної дитини в її розвитку. Він першим показав, що наявність дефектів, вроджених або набутих, створює своєрідну психологічну ситуацію для особистості, ускладнюючи її взаємини з оточуючими. Л. Виготський слушно зауважував, що існує відома, більш або менш обмежена, кількість основних і головних типів, механізмів, форм дитячого розвитку й важковиховуваності. Він звертав увагу на те, що необхідно йти шляхом вивчення реальної дійсності, шляхом виділення й описування типів важковиховуваності дітей на основі вивчення форм і механізмів дитячого розвитку. Л. Виготський в своїх дослідженнях говорив про те, що багато проблем, пов'язаних з важковиховуваністю й педагогічною занедбаністю дітей і підлітків, залежать від психічних особливостей віку. Він намагався не лише розкрити внутрішню логіку вікових особливостей, але й пояснити зв'язок психічного розвитку дитини з впливами навколишнього середовища. Розробляючи схему вікової періодизації, він ввів у психологію поняття критичного віку. Критичний вік є переломним пунктом у розвитку й визначає перехід від одного вікового етапу до іншого. Л. Виготський вважав, що критичні періоди в житті дитини, названі ним «кризами», визначаються внутрішньою логікою самого розвитку.

Важковиховуваність може бути подолана, якщо вихователь ураховує ці особливості розвитку й своєчасно змінює систему педагогічного впливу. У цьому випадку кризові явища не спостерігаються, отже, від невмілої організації виховної роботи з дітьми залежить спокійний і оптимальний розвиток їхньої особистості. Завдання наукового аналізу причин важковиховуваності дітей, на думку Л. Виготського, не може бути розв'язане доти, поки не буде показано, яким шляхом, через які ланки-посередники, за допомогою яких психологічних механізмів які конкретні умови середовища привели підлітка до негативних вчинків.

В. М'ясищев виділяв два види важковиховуваності: 1) важковиховуваність „соціально-педагогічного походження”, що впливає з умов педагогічно несприятливого або асоціального середовища, яке створює соціально негативні установки, що виявляються в неорганізованості, недисциплінованості, хуліганстві, правопорушеннях і т. ін., у легких і важких асоціальних діях; 2) важковиховувані діти з різноманітними нервовими порушеннями [7].

Досліджуючи цю проблему, В. М'ясищев розглядав важку дитину не лише як пасивний відбиток навколишнього середовища, але і як активну особистість, яка створює певні відносини з навколишнім середовищем. Відносини характеризують усю людину, а не якусь сторону її психіки. Причому про відносини, – підкреслював він, – судять за діями, оскільки дії й відносини становлять єдність.

Таким чином, дослідники, роботи яких ми аналізували, першими у вітчизняній науці заявили, що девіантні діти є об'єктом не стільки юридичних, скільки психолого-педагогічних досліджень.

Деякі вчені шукали причину девіантності в особистості дитини, у накопиченні досвіду асоціальної поведінки.

У педагогічному плані найбільш змістовними є роботи В. Куфаєва, побудовані на аналізі діяльності комісій у справах неповнолітніх, які вивчали середовище, причини, що викликають правопорушення, і особистість самого правопорушника. Це давало можливість вивчити особистість неповнолітнього правопорушника, його інтереси, конфлікти із середовищем й легше організувати позашкільну роботу з ними. В. Куфаєв слушно зауважував, що бездоглядна дитина пов'язана з сім'єю лише житлом, харчуванням, турботою про одяг, але зовсім відсутні турботи про її виховання, інтелектуальний розвиток. Класифікацію важковиховуваних підлітків, дану В. Куфаєвим, можна назвати універсальною. В її основу покладено принципи, які породжують відхилення в поведінці й розвитку: випадкові правопорушення; соціально занедбані підлітки; підлітки з обтяжуючою спадковістю [4].

Таким чином, можна відзначити, що в розглянутий нами період в основному встановилась єдина думка про девіантну поведінку дітей і підлітків як педагогічно занедбаних, таких, що потребують нормальних умов життя і спеціальних прийомів виховання.

Дослідивши цю проблему в історичній ретроспективі, ми бачимо зовсім інші причини девіантності підлітків у період розпаду радянської держави. Основна причина спалаху підліткової злочинності, на нашу думку, полягає в соціально-економічних і політичних потрясіннях, у морально-естетичній і правовій нестабільності в суспільстві. На фоні загальної дестабілізації в суспільстві, загострення кримінальних ситуацій, що особливо відзначалось у 90-і роки, підлітки більше, ніж дорослі, підлягали впливу цих чинників.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень показав, що багато вчених по-різному класифікують контингент підлітків з відхиленнями в поведінці: „важковиховувані” (А. Белкін та ін.), „важкі” (Г. Уманов та ін.), „педагогічно занедбані” (А. Кочетов та ін.), „правопорушники” (М. Алемаскін та ін.), „морально-аномальні” (С. Андреев та ін.) тощо.

У психологічному словнику поведінка з відхиленнями (девіантна) визначається як система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам [8].

А. Ковальов пише, що під відхиленням від норми треба розуміти невідповідність поведінки або розвитку особистості суспільним вимогам, які виражаються в соціальних установках, законах і моральних нормах. Сутність відхилення полягає в неправильному усвідомленні свого місця в суспільстві, у дефективності соціальних установок і сформованих звичок [5].

Г. Аванесов у своїх дослідженнях девіантну поведінку розглядав, як дії, які не відповідають суспільним нормам і типам, поведінку, яка порушує загальноприйняті правила, норми, стандарти поведінки, що визнаються й схвалюються в системі цієї культури [1]. В узагальненій формі про це можна сказати так: поведінкою з відхиленнями (девіантною) визнається така, яка суперечить суспільним інтересам, прогресивному розвитку суспільства.

Таким чином, більшість педагогів, психологів поняття поведінка з відхиленнями (девіантна) пов'язують з порушенням нормального розвитку особистості, з викривленням процесу її соціалізації, яка реалізується в конкретних актах поведінки підлітка. Поведінка, яка не відповідає віковій нормі (типовій для підліткового віку), не відповідає тій, яку очікують педагоги, батьки тощо, розцінюється зазвичай як девіантна.

Прояви девіантної поведінки підлітків різноманітні за причинами, частотою, соціальною небезпекою. Виділяють такі види девіантної поведінки: асоціальна (протиправна або правопорушення), аномальна (аморальна, патологічна).

У дослідженнях девіантної поведінки значне місце відводиться вивченню факторів, причин і умов, які сприяють її виникненню й розвитку; змісту потреб особистості дитини, особливостям емоційно-вольової сфери, особливостям характеру.

Так, у дослідженнях А. Личко відзначається, що в багатьох підлітків є акцентуації характеру – надмірне вираження окремих рис характеру або їх поєднань, що представляє крайні варіанти норм, за яких окремі риси характеру посилені й межують з ознаками психопатії, що, у свою чергу, може відбитися на поведінці підлітків [6].

Хоча девіантність не завжди пов'язана з аномаліями характеру, з психопатіями, однак при деяких із цих аномалій, у тому числі й при крайніх варіантах норми у вигляді акцентуацій характеру, є менша стійкість щодо несприятливого впливу безпосереднього оточення, більша схильність до згубних впливів.

Таким чином, спираючись на вище викладене, можна констатувати, що проблема девіантної поведінки підлітків має свою історію, вченими різних періодів накопичено значний науковий фонд з цієї проблеми. І перш за все для повного розуміння цієї проблеми, важливо враховувати всі погляди, які склалися історично, щодо розуміння причин, умов, обставин, які породжують девіантну поведінку підлітків.

Список використаної літератури

- 1. Аванесов Г. А.** Криминология и социальная профилактика / Г. А. Аванесов. – М. : Владос, 1980 – 238 с.
- 2. Блонский П. П.** Личность ребенка и воспитание / П. П. Блонский // Психология и дети. – М. : Знание, 1917. – С.4–14.
- 3. Выготский Л. С.** Педагогическая психология / Л. С. Выготский, В. В. Педагогическая психология. - - М. : Акад. наук

СССР, 1991. – 479 с. **4. Куфаев В. И.** Трудные дети и подростки и методы работы с ними в детучреждениях / В. И. Куфаев. – М. : Знание, 1934. – 187 с. **5. Ковалев А. Г.** Психологические основы исправления правонарушителя / А. Г. Ковалев. – М. : Педагогика-Пресс. – 1970. – 163 с. **6 Личко А. Н.** Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Н. Личко. – Л. : Медицина, 1983. – 256 с. **7. Мясичев В. Н.** Психологические особенности трудновоспитуемых и умственно-отсталых детей / В. Н. Мясичев. – Л. : ЛГУ, 1936 – 224 с. **8. Психология. Словарь** / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : ИПЛ, 1990. – 494 с. **9. Фортунатов Г. А.** Трудные дети в семье и школе / Г. А. Фортунатов – М. : Учпедгиз, 1935 – 146 с.

Малькова М. О. Ретроспективний аналіз проблеми девіантної поведінки підлітків

У статті представлено ретроспективний аналіз проблеми девіантної поведінки підлітків. Аналізується поняття девіантної поведінки в історичному аспекті. Виділено два історичних періоди розгляду факторів, причин та умов сприяючих формуванню девіантної поведінки підлітків.

Ключові слова: девіантність, підліток, акцентуації характеру, важковиховуваність.

Малькова М. А. Ретроспективный анализ проблемы девиантного поведения подростков

В статье представлен ретроспективный анализ проблемы девиантного поведения подростков. Анализируется понятие девиантного поведения подростков в историческом аспекте. Выделены два исторических периода рассмотрения факторов, причин и условий, содействующих формированию девиантного поведения у подростков.

Ключевые слова: девиантность, подросток, акцентуации характера, трудновоспитуемость.

Malkova M. O. A Retrospective Analysis of the problem of deviant behavior of teenagers

The article presents a retrospective analysis of the problem of deviant behavior of teenagers. Analyzes the concept of deviant behavior of teenagers in the historical aspect. Given two historical period of consideration of factors, the causes and conditions, promote the formation of deviant behavior in adolescents.

Key words: deviance, the teenager, character accentuation, hardeducated.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2012 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф., акад. МАНПО Чиж О. Н.